

Batár Attila

A JANUS-ARCÚ BERLIN

Berlin az elmúlt évezred utolsó nagy építészeti csatateré elméleti téren és a terepen egyaránt. A legkülönbözőbb szemléletek csaptak össze, a dekonstruktivista koncepciótól a nosztalgikus építészetig minden irányzat képviseltette magát. A viták napjainkban is folytatódnak – az építészek és az urbanisták nézeteiket frissen alkotott művek segítségével demonstrálják: Libeskind cikcakkjai, Piano „hightech” gömbje, Rossi minimalista kockái jelennek meg egymás társaságában. A kitakarított területen lehetőség nyílt a bizonyításra. A várost óriásdaruk lepték el, Berlin egyetlenegy hatalmas felvonulási területté vált. Először fordult elő a huszadik században, hogy egy történelmi város belső területén ilyen nagymérvű építkezésre kerüljön sor. A berlini épületek jó része elpusztult az ostrom alatt, s a rombolás rákos megbetegedésként terjedt tovább a háború után is, hiszen a túlbuzgó aktivisták a még rendbe hozható romos épületeket is kíméletlenül lebontották. Ezt követte a fal felépítése, majd szétverése – nyomában a senki földje maradt. A város – amely egyszerre tartozott kétféle politikához, társadalomhoz és kétféle építészeti felfogáshoz – ma valóságos ösztönzője a kettéhasadt részek összehasonlításának és az egységes, átfogó koncepció kidolgozásának.

Berlin történetét követve kiderül, hogy ez a kettősség nem új keletű, s nem csak a fal következménye, hiszen a hidegháborús szétválasztás csupán betetőzte a keleti és nyugati területek eltérő történelmi-építészeti fejlődését. A reneszánsz idején a mai Múzeum-sziget körül katonai tábor alakult ki, ennek helyén később erődöt emeltek, majd itt épült ki a porosz királyság székhelye – mialatt nyugaton hosszú időn át erdők és tavak sora maradt fenn. A múlt századi iparosítás során Berlin lett a kontinens legnagyobb ipari városa, de az üzemek, a kikötők – illetve a munkásság – java része a város keleti felébe települt, míg nyugaton a jómódúak villái épültek. A kettéválasztás után külső kényszer hatása alatt fokozódott a kettősség. Míg a keleti térfélen óriási lakótelepeken több mint félmillió munkást helyeztek el, addig Nyugat-Berlinben újabb villák, modern lakások épültek, s a Kurfürstendamm környékén elegáns üzleti negyed képződött. A fal lebontása sem változtatott a kiegyensúlyozatlan társadalmi struktúrán, sőt ma is nyugatról keletre vonulnak át a szegények.

A város eredetileg is két városból, Berlinből és Cöllnből állt. A XVII. századtól kezdve a Hohenzollern uralkodók újabb településeket csatoltak az ikervároshoz, és 1709-ben öt városból hivatalosan is létrejött az egyesült Berlin. Eközben a városra továbbra is a policentrikusság volt a jellemző.

Berlin fővárosi története is rövid, hiszen csak 1873-ban lett a porosz király székhelyéből az egyesített Német Birodalom fővárosa. De az azóta eltelt rövid időszak sem szolgálta egyértelműen Berlinnek mint fővárosnak a kibontakozását. Sem a weimari köztársaság, sem a hitleri éra, sem pedig a kettéosztott Németország nem tette lehetővé a kiteljesülést – noha Berlin így is Európa jelentős kulturális és ipari központjává vált. A huszadik század folyamán a legkülönfélébb városfejlesztési döntések is hozzájárultak a már előzőleg kialakult policentrikussághoz, és a városban szétszórvan épültek fel az új lakónegyedek: mint Bruno Taut Berlin Blitzje (1925), Hans Scharoun Siemesstadtja (1929–30), Aalto, Breuer, Gropius, Niemeyer, Vago és mások Hansaviertel-

je (1957) vagy Kelet-Berlin nagy lakóegyüttese, például Marzahnbán (1960), vagy a nyolcvanas években – elsősorban Kreuzbergben – az IBA, az Internationale Bauausstellung.

Berlin nemcsak policentrikus, hanem különös módon negatív centrumú város. Közepe üres, háztalan, helyét a beépítetlen Tiergarten foglalja el. Ez Berlinnek – a többcentrikusság mellett – a másik sajátossága: a házak gyűrűjében a természet zöldje adja a magot. Ennek a központi helyzetű Tiergartennek a bája megkapó, nem sok város mondhatja el magáról, hogy középpontjában park, friss levegő és béke van. Ugyanakkor ez a központi park elvágya egymástól a város különböző negyedeit, miközben maga a Tiergarten is el van választva a környezetétől. Nem kiindulópontja a városi szövetnek, nem organizál, hanem inkább szigetként, a várostól elkülönülve él.

A kérdés: hogyan tovább? Centralizált várost teremteni? Monumentális várost, sugárutakkal, ünnepélyes szerkezeti rendszer szellemében? Több Unter den Lindent? Hitler megalomániája, Albert Speer tervei nyomasztanak és elriasztanak. Másrészről viszont a kelet-berlini Stalinallee (most Karl Marx Allee) olyan mértékű jelenlét, amit már nem lehet eltakarítani. Ezzel ellentétben sokan javasolták – a háború befejeztével is –, hogy talán jobb lenne meghagyni a romokat – legújabbban pedig a falat, illetve a fal helyét –, hogy emlékezzünk. Más építészek inkább azt szorgalmazták, hogy át kell hidalni a fal nyomait, mint valami folyót, amely végigkanyarog a városon. Vagy maradjon a sokoldalúság, az ellentmondás, a káosz? Avagy mégis a régi Berlint kellene újjáépíteni? S ha igen, melyik korszakhoz kell visszanyúlni? Egyáltalán, mennyire szabad egy városra felülről ráerőltetni a rendszereket? Vagy folytatni kell a történelmi előzményeket, még akkor is, ha azok töredezettek és heterogének? S mi legyen akkor, ha nincs mit folytatni, ha az előzményeket szétverték? Fel szabad-e építeni azt, ami volt, de ma már romjaiban sem létezik, mint ahogy most újjá akarják építeni a „Schloss”-t, a Hohenzollernnek már korábban lebontott palotáját, amelynek már az utódját, a Köztársasági Palotát is lebontásra ítélték? Vagy a modernista építészetnek kell emléket állítani, Mies, Loos, Lissitzky soha fel nem épült terveit megvalósítani, mint azt Unger javasolta? De ha nem, szabad-e hagyni, hogy a város spontán módon épüljön?

Mi történik ma Berlinben? Mit jelent az, hogy Berlin ma Európa legnagyobb építkezési területe? Annak ellenére, hogy Berlin egyértelműen kiérdemli ezt a titulust, az építkezések dandárja ma mégis a volt Kelet-Berlin centrumára korlátozódik. Itt adódtak a szélesen elterülő üres foltok, itt keletkezett igény az új főváros kormányzati negyedének kiépítésére, következésképpen itt tömörülnek a nemzetközi nagyvállalatok új üzleti központjai. Az egyesítés az egész városra vonatkozott, az építkezés azonban nem. Amire szükség lett volna, az az egész városra, Nagy-Berlinre kiterjedő átfogó koncepció kidolgozása. Sajnos a városvezetés elmulasztotta a nagy lehetőséget. Hiába birtokolja a város Berlin területének a felét, körzetekre kidolgozott tervek alapján folynak a munkálatok. A részek pedig a maguk külön útját járják.

Berlin fővárossá válása ugyan magával vonja a kormányzati szervek áttelepítését, ami a lerombolt központban nagyjából új épületek felhúzását jelenti – de az egyesítés nemcsak fővárosteremtést jelent, az egyesítésből adódó követelmények pedig nem redukálhatók a centrum kiépítésére. A már kialakult helyzetet, a létező többcentrumúságot, az idők folyamán kialakult két kiemelkedő városközpontot nem lehet megszüntetni, ám lehet-e egyesíteni? Berlin kétségtelenül igényli a beavatkozást. De kiét, milyen erőket? Mennyiben felülről s mennyiben közvetlenül a lakosság részéről? Olyan megoldást kell találni, amely helyes arányt alakít ki a merev átfogó rendezési tervek és

a szűkre szabott magánérdekek között, illetve az átfogó városi tervek kialakítása közben teret ad a spontán, helyi kezdeményezéseknek is.

Az adottságok nagyon megnehezítik az egyetlen központ kiépítését, még akkor is, ha egyetértünk az effajta centralizációval. Minthogy a város közepén a Tiergarten fekszik, hogyan lehetne e centrális helyzetű parkból gyűjtőpontot kialakítani anélkül, hogy a parkot tönkretennék? A jelenlegi urbanisztikai centrumok pedig e geometriai középpont mellé esnek és kiesnek. Amennyiben megvalósulna az a terv, hogy a mai kelet–nyugati tengelyen kívül a parkot észak–déli irányba is átvágják, akkor a parknak mint városi oázisnak vége lenne. Átszelés helyett a park alatt javasolt út, illetve a vasútvonal átbújtatása (J. P. Kleihues) vagy a körülkerülés is utal a feladat nehézségeire.

Hasonlóan nehéz feladat a meglévő két centrum összekötése, mert a két centrum egymáshoz való helyzete nem ajánl fel magától értetődő megoldást. Az egybekapcsolás közvetlenül nem, legfőlegbb egy többszörösen megtört vonal mentén történhet. A részeket egybekötő absztrakt vonal is csak kanyarogva, kígyózva csúszhat át egyik negedből a másikba. A két központ között fekvő, most elkészült Potsdamer Platzról kiderült, hogy inkább barikád, semmint kapocs kelet és nyugat között. Az új – vagy negyven moziból, mallból, iroda- és lakóházakból álló – komplexum hátat fordít a Kulturforumnak és Scharoun zenepalotáinak, szinte falat húzva a kétféle kulturális-szórakoztató központ közé. Félelmetes jelkép. De a zárás a Tiergarten parkjától is elválasztja az új komplexumot. A megoldás beismeri, szinte bizonyítja: lehetetlen a város centralizálása.

Az egycentrumúság sokak számára a központból kiinduló útrendszert, centralizált struktúrát jelent. Bevezetni az utakat a központba, hogy minden egy pontból induljon ki – centrifugális rendszert alkotni. Mindezt akkor, amikor a nyugati világ jelenkori urbanisztikai tapasztalatai alapján decentralizálni akar. A központosítás megvalósulása katasztrófa lenne. Mégis sokak fejében él az a gondolat, hogy a várost tengelyre kell felfűzni, és hogy a város szerkezeti alapja a tengelykereszt vagy hasonló geometriai alakzat legyen. Van ugyan Berlinben ilyen tengely és tengelykereszt (Unter den Linden és a Friedrichstrasse), és vannak központi terek, mint az oktagon (Leipziger Platz), a négyzet (Pariser Platz) és a kör (Mehring Platz), ennek ellenére sem lehet Berlint a meglévő szövet szétverése nélkül az egyszerű geometria rendszeréből kiindulva ily módon továbbfejleszteni. A Berlin egészére kiterjedő – meglévő és újraépített – utcamenta, városi struktúra ellenáll e merev rendszernek.

Módosított javaslat volt Norman Fosteré, aki a két létező központ adottságát elfogadva akarta a két részt összekapcsolni. A fal helyén a városon északról délig végighúzó zöld sávban vélte a megoldást, amely meglévő parkokhoz, folyópartokhoz alkalmazkodva, kapcsolódva adna a városnak „erős stratégiai szerkezetet”, s ezzel egyesítené a várost. Vittorio Gregotti már a századforduló idején javasolt észak–déli tengely ideáját akarta újraéleszteni, és a két centrumot összekötő park kiépítését javasolta. A lebontott fal helye emlék, de nem tabu, vallja Zaha Hadid, aki ellenezte a fal helyének beépítését. Szerinte az üresen hagyott nyom nemcsak emlékeztetne a múltra, de lehetőséget adna az utókor számára a fal különböző interpretálására. A rombolásra válasz ne újabb rombolás legyen, amelyre az új átépítés következik, hogy semminek nyoma se maradjon. Különös tény, hogy a Berlint kettévágó fal helyenként a régi városfal nyomát követte, amely többek között arra szolgált, hogy megakadályozza a katonák szökését. Kísértetiesen megisméltődött a későbbiek folyamán a múlt. Bernard Tschumi is a lebontott fal helyének fenntartását javasolta, miközben annak a Brandenburgi ka-

putól az Alexander Platzig terjedő szakaszát akarta áthidalni, úgy, hogy emlékeztessen a történelem egy szakaszára, anélkül, hogy megállítaná a történelem folyamatát s megakadályozná a forgalmat, illetve a város egységes életét. Mindezek a javaslatok azonban már csak a történetíráséi. A fal helyét jórészt beépítették, csak itt-ott maradt fenn: jelképként. Már késő, nincs lehetőség arra, hogy parkos medre helyenként ki- szélesítve végigkanyarogjon a városon. A város vezetői elszalasztották a nagy alkalmat.

Pedig a lebontott fal helyének a meghagyása, mely folyondárként végigkanyarogna a városon, megegyezne a városközép hosszan elnyúló folyamatos karakterével. De Berlin szétszabdálása tengelyekkel, felaprózása utakkal és a folyamatos kocsisorokkal nem egyesítést jelentene, hanem a város teljes szétforgácsolását. Nem a várost húzná össze, hanem az autóforgalmat vinné be a központba, hogy a város régi magját közlekedési dugókkal fullassa meg. Ehelyett inkább el kéne terelni a forgalmat, s ezzel csökkenteni a levegőszennyezést, a közlekedési veszélyt, a zajt és a lélektelenséget. A Brandenburgi kapu összes áthajtójának a kinyitása egyszerre két rontást jelent: két félre bontotta a Tiergartent, és megemészthetetlenül felfokozta a forgalmat az Unter den Lindenen. A város közepét átszelő autóutak helyett az volna a helyes megoldás, ha az S Bahn körvasútját egybekapcsolnák a földalattival, ha a központtól távolabb tehermentesítő autókörutakat építenének, és ahol mód van rá, sétálóutcákat létesítenének. A különböző kapcsolatrendszerek egymás mellett – nem egymást kizárva, nem a másikat helyettesítve, hanem egymást kiegészítve – működhetnének.

Berlint a negatív centrum és a többcentrumúság mellett a sokféleség is jellemzi, és ez ugyanúgy vonatkozik a népességre, mint az építészetre. Berlin mindig is vonzotta az idegeneket. A különböző népcsoportok bevándorlásának hosszú a története. Nemcsak a mostani vendégmunkások – és lakónegyedeik – színesítik a város lakosságát (törökök, kurdok, délszlávok), hiszen a betelepülés történelmi előzményét jelenti a lengyelek, a zsidók s még előbb a francia hugenották, majd a svédek, csehek megjelenése. A kedvező, liberális időszakok lehetővé tették a különböző kultúrák egymás mellett élését mindaddig, amíg az elnyomó uralmak véget nem vetettek a virágzásnak.

Az építészet is sokféle. Berlin negyedeinek építészeti karaktere szemmel láthatóan eltérő, sokkal inkább, mint bármilyen más nagyvárosban. Ezenfelül Berlin két kiemelkedő centruma, a Kurfürstendamm és a történelmi központ maga is sokfajta negyedből áll. Különösen igaz ez a keleti központra – a Brandenburger Tortól az Alexander Platzig és a Stalinalleeig. A „Mitte” (a közép) különböző heterogén részekre bomlik. Egymást követik az Unter den Lindenen a kormányzat és a kulturális intézmények épületei. A város főútja a barokk, a klasszicista és historicista monumentalitás elegye. Hozzájuk csatlakozik a főleg klasszicista épületekből álló Múzeum-sziget, majd a századforduló emlékéit idéző Alexander Platz és környéke. A folytatás a Stalinallee s a mögöttes szocreál lakótelep. Ezzel még mindig nem teljes a kép, mert a Mitte ellentétes oldalán Nyugat-Berlin új művei láthatók: szétszórva a terepen Scharoun szabálytalan alakzatai, melyeket a Tiergartenig a töredezettség és az üresség jellemez. Szomszédságukban fekszik a modernista periódust követő formákban és stílusban felépült Friedrichstadt és a Potsdamer Platz környéke. A Mitte a legkülönbözőbb mozaikokból áll össze. Elképzelhetetlen ezekből a heterogén elemekből egységes jellegű városközpontot kiépíteni.

De miért kellene egy önkényesen kiválasztott irányzat, mondjuk a barokk egyeduralmát – ami sohasem volt – utólag megvalósítani? Végül is a Schloss újratereemtéséért küzdők az épület melyik periódusát akarják helyreállítani? A Schloss évszázadokon

át készült. A középkori erődöt reneszánsz palota, majd nagyméretű barokk átépítés követte. A befejezés, a kupola csak az 1850-es években került az addigra elkészült palota tetejére. A Schloss rekonstrukciójával hasonló helyzet állna elő, mint amilyen a Nikolai negyed újrafelépítésével keletkezett. Az NDK kormánya a nyolcvanas években elrendelte, hogy a középkori város szívében tervtárakból előásott, de nem erre a területre készült rajzok alapján egy XVIII. századbeli színlelő negyed épüljön – nem a romokból, hanem a semmiből. Így egy sajátos, új „régí” negyed tarkítja Berlint. Miért kellene anakronizmust elkövetni és álrégit építeni?

A kiindulópont csak a már meglévő sokoldalúság lehet. Rossi hangsúlyozza, hogy nem lehet Berlinre egyetlen formát, egyfajta építészetet ráerőszakolni. O. M. Ungers „*városi archipelagó*”-nak nevezi Berlint, s a körzetek meglévő jellegének továbbfejlesztését javasolja (bár történelmi visszanyúlásai erőszakoltak). Ez vonatkozik a központra is. Miért nem lehet annak adott heterogén jellegét elfogadni? S ha a centrumnak ezt a sokfajtájúságát elismerjük, akkor hogyan lehetne a város kiindulópontjává tenni azt, ami hosszan elnyúlva kacsaringózik a város középső részében? És miért kellene egy ilyen széteső területet mint egyetlenegy centrumot ráerőltetni a városra, amikor – Berlin történetét tanulmányozva – jól tudjuk, hogy a város mindvégig policentrikus volt?

Nem szabad, hogy Berlin elkésve kövesse el mindazokat a hibákat, amelyeket nyugati várostársai előzőleg már elkövettek. Abból, hogy az egyes negyedek karaktere eltérő, nem következik, hogy funkciójuk is egyoldalúan monofunkciós legyen. Ahogy az összetett szerepet betöltő központ egyes funkciói területileg is elkülönülnek, s hogy ez a funkciómegosztás egyre nagyobb térségre terjed ki, megsokszorozódik közöttük a kapcsolat. A lakások aránya a központban a különböző rendelkezések ellenére is egyre csökken. A funkciómegosztás nagy távolságok áthidalására kényszerít, következésképpen a közlekedés különböző motorizált formái is elkerülhetetlenül megnövekednek. Berlin új központja, a Mitte efelé tart. A tömegközlekedés növelése mellett sokoldalú centrumok kiépítése és a lakóépületek irodákkal való vegyítése lehet a megoldás. A lakónegyedeket azonban száműzték a központi területekről. Az egyetlen kivétel az Alexander Platzot érintő – egy dekáddal előbb még a keleti zónához tartozó –, igénytelen bérházakból álló lakótelep. Mi lesz e bérházak sorsa? Bár helyzetük révén a szomszédságukban dolgozó funkcionáriusok legkézenfekvőbb lakóhelyei lehetnének, a presztízsmunkát végzők és a jómódúak igényeit ezek a lerobbant lakónegyedek jelen állapotukban mégsem tudják kielégíteni.

Hasonló helyzetre nem volt még példa. Nyugat-Európa egyetlenegy nagyvárosában sem találunk a város kellős közepén – respektált helyen – már az építésekor is elavult, új, szegényes lakótelepet. Drámai a váltás, a nagy pompájú kormányzati, kulturális centrumról a prózai, kopott lakótelepre. Az Alexander Platzzal határos Stalinallee kilenc emelet magas sivár épületfala fedi a mögöttes lakótelepet. Valóban, építésekor is falfüggönynek szánták, hogy eltakarják az épületek háta mögött fekvő, akkor még romos várost. A Stalinallee három kilométer hosszúságban takarja a keleti közelmúltat. De az allee felé is reménytelen a helyzet, a szalagszerű épületeknek néhány magasépület közbeiktatásával százhusz méter széles út ürességével kell megbirkózniuk. Megoldhatatlan feladat. Afféle, már építésekor is elévült Brasília vagy „Ville Radieuse” a történelmi város befejezésekként. Tulajdonképpen itt találkozik kelet nyugattal. A széles úton még ma sem érnek egymásba a kocsik, sétálók végképp nincsenek, nincs mit nézni, nincs hová beülni, nincsenek üzletek, szolgáltatóhelyiségek, szórakozóhelyek az út mentén. Mi lesz ezekkel az épületekkel? Túlélnek az egyesülést, vagy lebontás a

sorsuk? A legutolsó hírek szerint vállalkozó kedvűek „luxus”-lakásokat akarnak kialakítani a monumentális, monoton épületekben. Sikeres lesz-e a vállalkozás? Kérdéses.

S mi lesz a többi, több százezer lakásból álló, silányul felépített, a volt keleti zónához tartozó lakóteleppel? Az infrastruktúra elmaradottsága, a házak elhanyagolt és elévült állapota segítségért kiált. Többek között e lakótelepekre sem írtak ki pályázatokot, pedig ezeket sem lebontani, sem kiüresedésüket elfogadni nem lehet. A város közepén slummá romlásukat meg kell akadályozni, felújításukról nem szabad lemondani. Az infrastruktúra rendbehozatala és az ökológiai követelmények kielégítése után talán a részleges bontás, új elemek hozzáadása, a maradék felújítása és mindezek kombinációja lehetne a járható út. Ezzel emberibb léptékű, kevésbé monoton, személyesebb, melegebb, humánusabb atmoszférát árasztó épületek lakónegyede alakulhatna ki, ahol otthonra találhat a korábbi bérlő, a munkás és az újonnan kialakuló középosztályból jövő egyaránt. De ne legyen újabb tömegrombolás az építés első lépése. A már ott lakók kialakult jó hagyományait figyelembe véve, a folytonosságot fenntartva kellene átalakítani, fejleszteni. A gyors ütemben végbevitt nagyméretű rombolás nem építészeti, hanem társadalmi kérdés. A fizikai rombolás elsősorban a társadalmi kapcsolatokat veri szét.

A városnak gondot kellene fordítania Berlin többi részére, alcentrumaival, lakónegyedeivel, elhagyott gyárvidékével. Mi lesz Kreuzberggel, Charlottenburggal, Marzahnal? A Berlin centrumán kívül eső területek kívül rekedtek a várostervezők fókuszán. A centrumon túli területeken nem folynak nagyobb méretű építkezések, s nem hoznak létre újabb lakónegyedeket. Sőt a centrumra vonatkozó elképzelések is részekre bontva, egymástól függetlenül, elszigetelt tervként készültek el. Az egyetemes problémára ad hoc válaszok születtek. Berlin átfogó terv után kiált, amely elvállalná az egész várost, külső övezeteivel, lakónegyedeivel, etnikai csoportjaival, üzemeivel együtt.

A nagyméretű építkezések nemcsak azért koncentráálódtak a volt Kelet-Berlin területére, mert itt álltak rendelkezésre nagyméretű üres területek, s főleg nem azért, mert az épületek elmaradottsága miatt itt volt rájuk a legnagyobb szükség, hanem mert az elsőrendű cél a nagyvállalati és a kormányzati központ kialakítása. Mindez akkor, amikor a már felépült irodák jelentős része üres, kiadatlan, és a kormányzat, amennyire tudta, húzta-halasztotta az átköltözést. A belső városmagban az építkezések három területre koncentráálódtak. A Friedrichstrasséra (Friedrichstadt), a Potsdamer Platz környékére és a Lehrter Stadtbahnhof melletti területre. Az utóbbi esetben, a kialakítandó újabb kormányzati negyed még ma is konstrukció alatt él, míg az előző kettő lényegében elkészült. A nemrég még romos, hiányokkal teli Friedrichstrassén a rombolás előtti zárt, merev utca- és háztömbrendszert élesztették újjá quadrat beosztású, márványt üveggel váltakozóan alkalmazható homlokzatokkal. A homlokzatok négyzetű rendszerre a geometrikus utcahálózat megismétlése. Ez a minta a történelmi városrész véletlenszerű elrendezésével szemben szigorú rendszert képvisel. A kontraszt megtartása, a terület sajátosságának, hagyományának a felelevenítése, a helyi minta visszaállítása nem kellett volna hogy kizárja a lazítást: helyenként terek és zöld foltok közbeiktatását s az útszélrendszert oldottabbá tételét. A meglévő városstruktúra fenntartása mellett az újonnan keletkezett igényeket is ki lehetett volna elégíteni. Az új követelményekre adott válaszok beiktatása ugyanúgy feladat, mint a hagyomány megőrzése. A felépült negyed inkább a századfordulós elképzeléseknek felel meg, mint a jelen igényeknek vagy a jövőnek. A korábbi zónarendszer fenntartása következtében – a kötelező húszszázalékos lakásterület-követelmény ellenére is – monofunkciós negyed alakul ki.

Ezzel ellentétben a Potsdamer Platz környékének magas épületekkel való beépítése már megtöri a hagyományt. A Leipziger Platz oktagonját megtartják, a Potsdamer Platzra befutó utcák kereszteződését szintén. De ez a tömörítés – magas házak felhúzása a város centrumában – akkor valósul meg, amikor mindenütt másutt már a magasságok redukciója folyik. Ez a zsúfolás forgalomtorlódást fog előidézni. Az újonnan felépülő tömbök, a szorosan egymás mellé állított magasépületek között az árnyék dominál. A megoldás nem vonzó, hiába van megamall, hiába van tucatnyi mozi befogadó IMAX-Theater. Pedig a terület beépítésén nagynevű építészek osztoztak, mint Piano, Kollhoff, Isozaki, Murphy & Jahn, Roger stb. Az újjáépített területet a legnagyobb nemzetközi korporációk sajátították ki maguknak: Daimler Benz (Piano terve), Sony (Helmut Jahn terve) stb. Rácsaptak a lehetőségre, miközben jó időre mentesültek az adófizetés alól. Az új negyed a város egészétől és a helyi hagyománytól teljesen eltérő atmoszférájú. A nosztalgikus építészet ellentettje.

A manhattanizmusra hangolódott épülettömbökkel azonban nem az a baj, hogy eltérnek a többi negyed jellegétől, vagy hogy mások, mint azok, amelyeknek a helyébe léptek, hanem hogy megismétlik az utolsó évtizedek jellegzetes mulasztásait. Az utcarendszert gondosan megtervezték, de az épületek méretekben, formákban, anyagokban egymást akarják túllícitálni. Az eredmény teljes hotchpotch lett. A szándékosan extravagáns épületek mellett az összefogásra hivatott utcarendszer szerepe alárendelt, nem tudja ellátni feladatát. Mulatságos, hogy a tervezők nosztalgiaellenessége mellett is hogyan képezték ki az Alte Potsdamer Strassét fákkal, padokkal, miközben mindenki a fedett üzletsorban nyüzsög, hiszen ott lehet három szinten vásárolni, étkezni, szórakozni. Ugyanakkor az Alte Potsdamer Strasse üres. A régi tér és környékének eleven szabadtéri élete a belső folyosókba szorult. Helmut Jahn megoldása kivétel, a hatalmas fedett tér levegős, természetes fénnel játszó, s az utcák ívei finoman ívelnek. Humánusabb környezet, annak ellenére, hogy a látogatók sétájukat üvegfalak és acélkonstrukciók között teszik meg.

A másik nagy léptékű terv még kivitelezés alatt van, a Tiergartentől északra, a Lehrter Bahnhof és környéke. Az új épületsoport, a Reichstagtól a Lehrter állomásig az állami negyed folytatása, északnyugati nyúlványa. Az újonnan épülő környezet a Tiergarten északi bekeretezését jelenti, illetve annak kezdete. Az elszórtan elhelyezkedő nagyszabású épületek, építmények a Potsdamer Platzcal és a Brandenburgi kapuval együtt félkaréjban veszik körül kelet felől a parkot. Vajon falat húznak a Tiergarten körül, vagy kaput nyitnak a park felé, hogy a negatív városközép elnyerje arra hivatott szerepét? A napjainkig kialakult kép ellentmondásos. A Potsdamer Platz határozottan kizárja a parkot, a Brandenburger Tor szűk kaput nyit rá, míg a Lehrter Bahnhof szórványos épületeivel és az állomás nagyvonalú ívével hangsúlyossá teszi a Tiergarten peremét, anélkül, hogy elszigetelné. Hogy melyik megoldás győz – további tervek, építkezések eredményeként –, ma még kérdéses. A veszély fennáll, hogy Berlin zöld centruma magára marad, ahelyett, hogy magához vonzaná a város egészét. A jelenlegi építkezések következtében felborult az egyensúly. Bár Nyugat-Németország bekebelezte a keletet, paradox módon Kelet-Berlin centruma győzedelmeskedik, és befogadja az egyesült Németország kormányzatát. Mégis kérdés, hogy a kormányzat átköltözésén és letelepedésén túl mennyiben lehet a város a mai körülmények között az ország centruma. München, Frankfurt, Hamburg más-más okokból vetélytárs. Az egyesült Európán belül a decentralizálás hogyan fog hatni a város további alakulására? Berlin akkor válik fővárossá, amikor a fővárosok jelentősége viszonylagosan csökken, amikor külön-

böző okokból világvárosok jönnek létre. Berlin milyen sajátos profilt tud kialakítani a globalizált világban? Mi lesz egyéni vonzóereje? Milyen intézményeknek ad majd szállást? Lesz-e belőle kelet felé tekintő vonzási központ, amely összehozza Európa két felét? Vajon megtalálja-e Berlin a megfelelő egyensúlyt központosítás és decentralizálás között? A városoknak – idézzük Pierre Vagót – gyülekező- és találkozóhellyé kell válniuk. A város összehozza az embereket, a spontán és a szervezett látogatókat, a bejáró dolgozókat és a helyi lakosságot egyaránt. Egyre inkább az a feladat, hogy az üzleti vállalatközpontok és a várost felkereső látogatók mellett a helyi lakosság is otthon érezze magát városában. Meg kell teremteni számukra a találkozás lehetőségeit, a centrumban ugyanúgy, mint a szétszórt helyi központokban, a város teljes területét élve, használva. A város vezetőinek a feladata, hogy vitrinépítés, múzeummá merevített központ helyett az egész lakosság örömeire fejlessék városukat. A város évszázados policentrikussága predesztinálja Berlint, hogy sokrétű, sokfajta igényt kielégítő, komplex várossá váljon.

Ébli Gábor

RÉGI KÉPTÁR, MODERN MAGÁNGYŰJTEMÉNY, KORTÁRS MŰVÉSZETI KÖZPONT: MŰVÉSZETTÖRTÉNET MADRID MÚZEUMAIBAN

Az elmúlt évtizedben Madrid új művészeti múzeumokkal gazdagodott. A Prado már két évszázada a spanyol főváros büszkesége, s az ezredvég két további gyűjteményt tárított mellé. A spanyol állam megvásárolta s a felújított Villahermosa-palotában önállóan helyezte el a Thyssen–Bornemisza-kollekciót; egyúttal – Museo Nacional Centre de Arte Reina Sofía néven – huszadik századi művészeti központot hozott létre egy nagyvonalúan átalakított múlt századi kórházi épületben. Ilyen anyagi szerepvállalás és kultúrpolitikai elkötelezettség a múzeumügy mellett máris figyelmet érdemel. Hiszen a múzeum a modernitás legfiatalabb, egyszersmind gyorsan növekvő társadalmi súlyú intézménye. Különösen a huszadik század utolsó harmadában lett megfigyelhető a kultúra legszélesebben értelmezett területeinek muzealizálódása s ennek markáns példájaként a művészet szinte kizárólagos múzeumi reprezentációjának sikere. A múzeumok terjedésének különböző modelljei körvonalazódtak az Egyesült Államokban és Európában; s ebbe illeszkedik a madridi múzeumi hármasság.

E kérdésnek fokozott jelentőséget ad a három érintett múzeum elméleti tipizálhatósága. A Prado a régi képtár klasszikus példája, míg a Thyssen–Bornemisza-anyag olyan nagypolgári magángyűjtemény, amelynek kialakulása követte a huszadik század kultúrtörténeti ívét. A Sofía királynéről elnevezett kortárs művészeti intézet a nyolcvanas évek végén eredetileg állandó gyűjtemény nélkül, azaz nem is szigorúan vett múzeumként jött létre, ám időközben jeles műtárgyanyagot kapott, s ma a klasszikus gyűj-